

Zelený mýtus

Ladislav Kováč

„Kontrast medzi tým, ako málo vieme a ako veľa sme schopní robiť je najstrašnejšou slabosťou nášho veku.“

W. Gray Walter

Mikuláš Huba je vzácnym človekom slovenskej kultúry. Málokto urobil toľko pre záchranu pôvodnej ľudovej architektúry, málokto sa tak účinne angažoval v zápase o zastavenie devastácie prírody v našej krajine. Rovnako vysoké ocenenie si zasluhuje jeho český kolega Josef Vavroušek. V husákovsko-jakešovskom Československu dali obidvaja „zelenému hnutiu“ etickú dimenziu, ktorou ono presahovalo svoje ochranárske zameranie: „stáli v pravde“ za cenu rizík a šikanovania. Po páde komunistického režimu rovnako nekonformnými ostali v aktívnej politike - Huba ako poslanec, Vavroušek ako minister životného prostredia. Rozbitie Československa ich ani nezlomilo ani neoddelilo: obidvaja sú dnes poslancami Duchovného parlamentu ČSDFR a nerozlučnými spolubojovníkmi v environmentálnych iniciatívach v oboch štátoch našej vlasti.

Pocitujem obdiv a úctu k týmto dvom veľkým mužom a sympatie s ich činnosťou, ktorou spoluvytvárajú polyfóniu nášho duchovného života a tiež záslužne ovplyvňujú decizérov našej politickej a ekonomickej sféry. Napriek tomu - či skôr: práve preto - cítim potrebu vyjadriť nesúhlas s ich „vierovyznaním“, s teoretickou bázou, na ktorej stoja ich postoje a konanie.

Nová utópia

1. Filozofia „zelených iniciatív“ je mýtom, utópiou. Po lekcii, čo nám udelil komunizmus, by sa zdalo, že ľudstvo nadhlo prešla chuť po fantazírovaní. Kdežeby! O našu priazeň sa uchádza ďalšia utópia.

Niet ľudskej podstaty, ľudská podstata sú spoločenské vzťahy - na tomto tvrdení bola založená Marxova utópia. „Zelení“ utopisti o ľudskej podstate poväčšine nepochybujú, ale majú o nej pomýlené predstavy (aj onú rousseauovsko-thoreauovskú: človek je od prírody dobrý, len civilizácia ho pokazila). Ich hlavná ilúzia je však blízka Marxovej: domnievajú sa, že ľudskú podstatu je možno zmeniť - reorganizáciou výroby, legislatívou, výchovou.

Ľudská prirodzenosť je nemenná

2. Ľudská podstata (ľudská prirodzenosť) existuje a je nemenná. Je produktom triapoltomiliardovej evolúcie života a najmä niekoľko stotisícročnej evolúcie nášho druhu. Je výsledkom evolučného skúšania, pokusov, omylov a výberu. Osvedčila sa, v súťaži s inými živočíšnymi druhmi zaistila naše prežitie. Je zapísaná do našich génov. (Meniť ju bude možno jediným spôsobom: génovými manipuláciami. Nadíde doba zvýšeného

rizika až zanedlho človek, tak málo znalý svojej biologickej podstaty, si začne zahrávať s vlastnými génmi.)

3. Človek je sociálny živočích. Skupinový: vyselektovaný pre život v skupinách, v ktorých kohéziu a solidaritu jednotlivcov vo vlastnej skupine udržuje a upevňuje antagonistický vzťah k iným, cudzím skupinám. Kultúrna evolúcia, ktorá je pokračovaním biologickej evolúcie človeka, je najmä evolúciou jeho sociálneho života. Jej princíp sa nezmenil: skúšania a výber. Pokusmi a omylmi sa rodia rôzne podoby sociálnych organizácií, súťažia medzi sebou, vyberajú sa a pretrvávajú tie, ktoré sa najlepšie osvedčili. Najúspešnejšia z nich, otvorená spoločnosť liberálnej ekonomiky a politickej demokracie, je takýmto výsledkom dlhého nevedomého evolučného skúšania a výberu. Vznikla a vyvinula sa spontánne, bez projektu, nesleduje nijaký vopred určený cieľ, má vlastnú racionalitu, ktorá ďaleko presahuje racionalitu individuálneho ľudského chápania. Nie je to spoločnosť ideálna, no má v sebe zabudovaný mechanizmus stáleho znižovania nedokonalosti. Jednou z príčin jej úspešnosti je pravdepodobne to, že relatívne najlepšie odpovedá ľudskej prirodzenosti.

Antropocentrizmus a individualizmus európskeho myslenia sa bežne považuje za jej ideový základ. Je však možné, že je len ex post vysvetľovaním a zdôvodňovaním jej existencie a funkčnosti.

Človek - priúspešný biologický druh

4. Otvorená spoločnosť, vďaka vede, technovede a technike, ktoré sú jej súputníkmi i produktmi, urobila z človeka najúspešnejší biologický druh. Priúspešný: všetky iné druhy už stačil zo súťaže o prežitie úspešne vyradiť a nachádza sa vo fáze nekontrolovateľnej, z vratnej expanzie. Vzhľadom ku skupinovej povahe človeka vytvára sa napätie medzi skupinami v rámci otvorenej spoločnosti, no najmä medzi otvorenou spoločnosťou a inými menej efektívnymi formami spoločenskej organizácie. Toto napätie, vnútrodruhová súťaž, samotnú expanziu nielen nebrzdí, ale stimuluje, no tým - paradoxne - prináša ohrozenie prežitia celého ľudského druhu.

5. V tejto situácii ohrozenia je vecou základnej dôležitosti urýchlene porozumieť ľudskej prirodzenosti. Ak budeme rozumieť silám, ktoré nami hýbu, neodstránime ich, ale budeme ich vedieť rozumne kontrolovať a využiť. Tak, ako dokážeme, na základe našich znalostí, využívať sily neživej prírody. Otvorená spoločnosť dokázala dosiaľ každé poznanie účelne (t.j. v z ujme svojho pretrvania) integrovať do svojej vývojovej dynamiky. Vedecké poznanie človeka a spoločnosti by sa malo stať kultúrnou, ale aj ekonomickou, prioritou.

Každý mýtus globálne ohrozenie zvyšuje

Naopak, v situácii globálneho ohrozenia každý mýtus, pokiaľ sa tvári ako poznanie, ohrozenie zvyšuje. Komplexné mýty, v podobe netolerantných náboženských doktrín alebo politických ideológií, sú nástrojmi vnútrodruhovej súťaže, skupinových bojov: islamský fundamentalizmus, jeden z príkladov takéhoto mýtu, môže v budúcnosti vážne zasiahnuť do osudov otvorenej spoločnosti. Treba však varovať aj pred inou kategóriou mýtov, ktorých nositeľom nechýbajú tie najvznešenejšie úmysly: pred mýtmi, ktoré nepoznajú alebo dezinterpretujú doteraz získané poznatky, stavajú na predsudkoch a ilúziách, alebo chcú netrpezlivo meniť svet podľa projektu tam, kde naše poznanie zatiaľ nesiahá. Domnievam sa, že do tejto druhej kategórie patrí aj „zelený mýtus“.

6. Okrem ilúzií o ľudskej prirodzenosti a o možnosti jej menenia treba upozorniť na niekoľko ďalších z veľkého počtu slabín „zelenej doktríny“ (odvolávam sa na názory dvoch ctených mužov, ktorých som menoval na začiatku):

a) „Veď život je z hľadiska klasickej termodynamiky čosi ako omyl prírody, výsmech fyzikálnych zákonov... niečo natoľko nepravdepodobného a zraniteľného, že hovoriť v súvislosti s ním o zázraku nie je vôbec nadnesené.“ - Z hľadiska modernej termodynamiky vznik a vývoj života na Zemi nebol nepravdepodobný, naopak, bol termodynamickou nutnosťou. Patetická formulácia patetického vzťahu k životu sa neopodstatnene odvoláva na poznatky vedy.

b) „Trebá sa riadiť zákonom zachovania druhu.“ - Taký zákon neexistuje. Tvrdiť, že biologický jedinec vo svojom konaní sleduje nejaký nesebecký „záujem druhu“, znamená hľsať jednu z najpomýlenejších a najnebezpečnejších ilúzií.

c) „V našom vzťahu k prírode treba odstrániť antropocentrizmus.“ - Je to názor protibiologický. Je i v rozpore s európskou kultúrou. Som presvedčený, že schweizerovská „úcta k životu“, na ktorú sa „zelení“ odvolávajú, poznanie, že naše prežitie je závislé od zachovania bohatstva živej prírody, že s prírodou musíme byť v rovnováhe, je vyjadrením biologického i kultúrneho antropocentrizmu. Asi len na dôslednom antropocentrizme môže byť postavená morálka, ktorá nechce byť poprením ľudskej prirodzenosti.

d) „Expansívni rozvoj euro-americké kultúry vede k oslabovaniu alebo dokonca k zániku rady národných alebo regionálnych kultúr. Dochádza k nevyčísliteľným ztrátam kultúrneho bohatstva ľudstva, k poklesu jeho schopnosti účinne reagovať na zmeny situácie i ke zvýšenej zraniteľnosti ľudskej spoločnosti.“ - Nedovolené sa koncepcia biologického polymorfizmu a jeho adaptívnej funkcie prenáša na kultúry. Ignoruje sa poznávací hodnota kultúr, ktoré prešli evolučným experimentovaním.

e) Namiesto „neviditeľnej ruky“ trhu, ktorý, akokoľvek nedokonale, je zatiaľ jediným funkčným optimalizačným zariadením v spoločnosti, navrhuje sa „vyvážený dôraz na jednotlivce a kolektív, ktorým je nejen rodina, obec, vlastný národ či štát, ale i ľudstvo jako celek. Doplnění soutěživosti kooperací v zájmu dosažení společných cílů na základě solidarity a altruismu.“ - Utópia hodná 19. storočia, Marxovej ekonomickej teórie. Úplné prehľadanie nielen modernej ekonómie, ale i toho, čo zistila evolučná biológia, etológia, sociobiológia.

f) Koncepcia „trvalo udržateľného rozvoja“ je tak vágna, že je zbytočná. Aj keď sa s ňou operuje i v dokumentoch OSN. Namiesto tejto „rozporuplnej vízie, výzvy, existenčnej nevyhnutnosti“ potrebujeme konkrétne aktivity, vychádzajúce z jasného vedeckého konštatovania: doteraz každý rozvoj bol spojený s rastom disipačných procesov, so zrýchlenou produkciou entropie; jedine poznanie, cez informatizáciu spoločnosti, redukciu „náhodného blúdenia“, miniaturizácie výroby môže zvrátiť túto koreláciu medzi rozvojom a disipačnými procesmi.

g) Na jednom verejnom stretnutí prihlásili sa obidvaja muži, ktorých názory tu rozoberám s priateľskou kritikou, k slávnej Marxovej téze: „Filozofi svet len rôzne vykladali; ide však o to zmeniť ho.“ - Nepoučiteľní! Nestačila vari lekcía, ako končí pokus o zmenu sveta, spočívajúci na falošnom poznaní?

Nejde o to svet meniť. Ide o to svet najprv pochopiť.

Jasná hierarchia problémov

7. Podľa „zelených“ apokalyptikov stojí ľudstvo pred nesmiernou hromadou ťažko riešiteľných problémov, od vyčerpania energetických zdrojov cez ozónovú dieru a skleníkový efekt po znižovanie biologickej diverzity a AIDS. Tieto problémy

nepredstavujú v skutočnosti horizontálnu sieť, ale majú hierarchiu, jedny sú odvoditeľné z druhých. Za všetkým skrýva sa už menovaná prílišná biologická úspešnosť človeka. Jej prejavom je obrovský populačný rast ľudstva, základná príčina všetkých ostatných problémov. Na jeho spomalenie a zastavenie by sa dnes mali sústrediť hlavné materiálne a intelektuálne zdroje ľudstva.

Postoj jedného z najväčších svetových organizovaných náboženstiev je pritom priam paradigmatickou ilustráciou toho, akým zlým a nebezpečným dokáže byť netolerantný mýtus. V mene „dôstojnosti a posvätnosti života“ ignorujú sa všetky poznatky, čo má dnes biológia o povahe života a odsudzujú sa všetky vedou nájdené metódy antikoncepcie a plánovaného rodičovstva. Tým že muž, predstavujúci zvrchovanú cirkevnú autoritu, „kvalifikoval zabránenie počatiu ako absolútne nedovolené, chcel nás naučiť morálnej norme, čo nedovoľuje výnimku: žiadne osobná či sociálne podmienená okolnosť nemôže teraz, ani nikdy v budúcnosti, ospravedlniť taký čin... Spochybníť túto doktrínu znamená vlastne odoprieť Bohu poslušnosť našej inteligencie.“ - „K zodpovednému rodičovstvu patrí i ovládnutie ľudských pudov rozumom a vôľou“ - ukážka toho, ako si jeden z mýtov predstavuje premenu ľudskej prirodzenosti a „zvládnutie“ jednej z najväčších prírodných síl.

Pomýlené poňatie „posvätnosti“ života

Je to paradoxné. Viac: škandalózne. Raz, obávam sa, to bude dokonca kvalifikované ako zločinné. V mene posvätnosti života sa bráni tomu, aby sa deti narodili nechcené, odsúdené na týranie, na mrzáctvo, na smrť hladom. Prekáža sa opatreniam, ktoré sú dnes najdôležitejšie a absolútne nevyhnutné, ak sa ľudstvo má vyhnúť tým katastrofám, pred ktorými ho varujú predstavitelia práve predstavitelia „zelených“ iniciatív.

Tento prípad by sa mal stať paradigmatickou ukážkou extrémnych dôsledkov ku ktorým môže viesť mýtus, ak neakceptuje to, čo o ľudskej prirodzenosti zistila veda.

Záver

Kritika „zeleného mýtu“ nie je odsúdením konkrétnych činností „zelených“ iniciatív, ale teoretickej základne, na ktorej sú postavené. Ich činnosti sú potrebné a užitočné: scitlivujú verejnosť k vnímaniu globálnych ohrození. Hlavným ohrozením je nekontrolovaný rast svetovej populácie, ktorý asi čoskoro prekročí hranicu ekologickej a ekonomickej únosnosti Zeme. Ako bude ohrozenie rásť, bránenie pokusom o zvládnutie populačnej explózie nebude už iba prejavom ignorantstva. Bude ťažkým mravným previnením. Viac: bude zločinom.